

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет спеціальної освіти, психології і соціальної роботи
Кафедра загальної та практичної психології

Дипломна робота
бакалавра

**з теми: «ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ОСОБИСТОСТІ
ПІДЛІТКІВ З ДЕЛІНКВЕНТНОЮ ПОВЕДІНКОЮ»**

Виконав: здобувач вищої освіти
групи Ps1-B19z
спеціальності 053 Психологія
за освітньо-професійною
програмою Психологія
Демчик Максим Анатолійович

Керівник:
Сімко Руслан Теодорович,
кандидат психологічних наук, доцент,
старший викладач кафедри загальної та
практичної психології

Рецензент:
Гудима Олександр Васильович,
кандидат психологічних наук, доцент

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПРОБЛЕМИ ПСИХОЛОГІЧНИХ ФАКТОРІВ ДЕЛІНКВЕНТНОЇ ПОВЕДІНКИ ОСОБИСТОСТІ	8
1.1. Історія вивчення феномена делінквентної поведінки особистості....	8
1.2. Проблема делінквентної поведінки особистості у сучасній психології (на прикладі підлітків).....	14
1.3. Психологічні особливості підлітків з делінквентною поведінкою...	19
РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ФАКТОРІВ ДЕЛІНКВЕНТНОЇ ПОВЕДІНКИ ОСОБИСТОСТІ	31
2.1. Організація емпіричного дослідження та характеристика випробуваних.....	31
2.2. Результати дослідження особливостей особистості підлітків з делінквентною поведінкою.....	38
2.3. Результати дослідження травмуючих подій у житті підлітків з делінквентною поведінкою.....	48
ВИСНОВКИ	55
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	56

ВСТУП

Актуальність дослідження. Найважливішим пріоритетом державної політики України є забезпечення благополучного та захищеного дитинства. При цьому економічні та соціальні зміни, що відбулися в нашій країні та в усьому світі у новому тисячолітті, негативно трансформували духовні цінності, значно посиливши соціальне розшарування суспільства, загострення процесів деформації сім'ї, соціально-психологічну дезадаптацію дітей, погіршивши кримінальну ситуацію та стан здоров'я людей. Злочинність у своєму розвитку відображає ті самі закономірності, що є й у розвитку суспільства, через те, що багато в чому детермінована соціальними процесами.

Злочинність, на жаль, є невід'ємною частиною соціального середовища. Фактори, умови та причини злочинності соціально зумовлені і тому невикорінені. У зв'язку з цим значна увага приділяється виявленню соціальних та психологічних умов, що детермінують прояв деструктивної поведінки особистістю, схильною до здійснення протиправних вчинків.

Сучасний період характеризується кризовими явищами у багатьох сферах соціального життя, які впливають на психіку, зокрема формування особистості, сприяють поширенню у суспільстві різних негативних явищ, таких як делінквентна поведінка.

Особистість може демонструвати делінквентну поведінку на різних етапах життя, але вперше це відбувається, як правило, у підлітковому віці. Цей період розвитку у зв'язку з особливостями психологічних та фізіологічних змін, що відбуваються з підлітком, найбільш чутливий для формування та прояву делінквентної поведінки особистості. У цей період формуються ціннісні орієнтації та світогляд, що впливають на поведінку людини. Процес формування особистості з делінквентною поведінкою, враховуючи особливу чутливість підліткового віку, характеризується засвоєнням системи «делінквентних» (протиправних) цінностей, пошуком неадекватних засобів задоволення власних потреб, входженням в асоціально спрямовані групи

однолітків і визначенням себе в соціально недобрих формах поведінки.

У той же час на цьому етапі формування особистості вона ще залишається чутливою до зовнішнього впливу, і правильна і вчасно проведена психокорекційна робота здатна вплинути на особистість та запобігти делінквентній поведінці і, як наслідок, скоєння злочинів у подальшому, в тому числі в період юності та дорослості.

Можливість впливати на формування особистості профілактичними та психокорекційними методами особливо яскраво проявляється саме в підлітковому віці, який є не тільки сензитивним для інтенсивного розвитку таких особистісних утворень як ціннісно-сміслова та мотиваційна сфери, самосвідомість та моральна свідомість, а й сприйнятливим до різного роду факторів розвитку.

На сьогодні у психології потреба у науковому підході до організації профілактичної роботи з підлітками, які вчинили злочини, та його сім'ями є актуальною, а вивчення психологічних чинників делінквентної поведінки, виявлення причин, які її формують утруднено через постійну мінливість соціальних умов розвитку особистості.

Соціальна та практична значущість, а також недостатня наукова розробленість зазначеної проблеми зумовили вибір теми нашого дослідження «Психологічні особливості особистості підлітків з делінквентною поведінкою».

Мета дослідження – виявити комплекс психологічних факторів, пов'язаних із формуванням делінквентної поведінки особистості.

Для досягнення мети необхідно розв'язати такі **завдання дослідження**:

1. Теоретично обґрунтувати проблеми делінквентної поведінки особистості.

2. Виявити особливості особистості підлітка з делінквентною поведінкою.

3. Проаналізувати рівень розвитку травмуючих подій у підлітків із делінквентною поведінкою та їх законослухняних однолітків.

Об'єкт дослідження – делінквентна поведінка особистості.

Предмет дослідження – психологічні зовнішні та внутрішні фактори, пов'язані з формуванням делінквентної поведінки особистості.

Теоретико-методологічна основа дослідження. Загально-наукова основа дослідження представлена принципом системності (П. Анохін, В. Барабанщikov, Б. Ломов, Є. Сергієнко та ін.), принципом суб'єктно-діяльнісного підходу (К. Абульханова, Б. Ананьєв, Л. Анциферова, А. Брушлінський, В. Знаков, Б. Ломов, С. Рубінштейн, Є. Сергієнко та ін.), принципом розвитку (Л. Анциферова, Л. Виготський, С. Рубінштейн та ін.). Теоретичною основою вивчення делінквентної поведінки є концепція особистісної безпорадності (Є. Веденєєва, М. Клімова, І. Пономарьова, Д. Цірінг, Ю. Яковлева та ін.), положення системно-суб'єктного підходу (Є. Сергієнко), теорія сімейних систем (А. Варга, М. Боуен, С. Мінухін, В. Сатир, А. Черніков, Е. Ейдемільер та ін.), концепція девіантної та делінквентної поведінки (А. Долгова, Є. Змановська, В. Ковальов, А. Лічко, В. Рибніков та ін.).

Методи дослідження. Для досягнення мети застосовувались методи теоретичного та емпіричного дослідження:

- *теоретичні:* аналіз, синтез, порівняння, узагальнення наукової літератури з досліджуваної проблеми та ін.;
- *емпіричні:* багатофакторне дослідження особистості Р. Кеттелла (16 RF-опитувальник, форма С) для підліткового віку та «Опитувальника діагностики особистісної безпорадності», розроблений для підлітків М. Клімовою та Д. Цірінг.
- *математичні:* методи статистичної обробки та аналізу емпіричних даних.

База дослідження: Кам'янець-Подільський міськрайонний суд Хмельницької області та ліцеї м. Кам'янець-Подільський.

Наукова новизна дослідження. Вперше виділено та науково обґрунтовано комплекс зовнішніх та внутрішніх психологічних факторів

делінквентної поведінки особистості у підлітковому віці. Пропоноване дослідження є спробою розглянути делінквентну поведінку у взаємозв'язку з особистісною безпорадністю та рівнем розвитку моделі психічного у структурі особистості. Вперше досліджено можливість діагностування рівня розвитку моделі психічного у особи з делінквентною поведінкою за допомогою наративів. Вперше вивчено внесок подій, що травмують, у формування делінквентної поведінки особистості.

Теоретична значущість дослідження. У дослідженні обґрунтовано доцільність комплексного дослідження внутрішніх та зовнішніх психологічних факторів делінквентної поведінки особистості, які у підлітковому віці мають значний вплив на емоційну та когнітивну сфери. Розроблено та здійснено вивчення рівня розвитку моделі психічного та особистісних характеристик у підлітків з делінквентною поведінкою. Встановлено, що вони менш розважливі, нечутливі, консервативні, більш стеничні, рідше виявляють ознаки особистісної безпорадності за більш високого рівня суб'єктності.

Практична значущість дослідження. У ході дослідження виявлено симптомокомплекс психологічних факторів делінквентної поведінки особистості у підлітковому віці, що дозволить впливати на них при організації комплексної системи профілактичної та психокорекційної роботи під час проведення процедури відновлювальної медіації. Отримані в роботі результати наявності специфіки сімейної ситуації розвитку делінквентних підлітків можуть бути використані при розробці та апробуванні методів у роботі психологів і педагогів-психологів з оцінки рівня розвитку моделі психічного у підлітків, які вчинили злочини.

Апробація результатів дослідження. Основні положення роботи обговорювалися та отримали схвалення на *VIII Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми психології особистості на європейському просторі»*, 15 лютого 2023 р.; *XV Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми психології особистості та*

міжособистісних взаємин», 21 квітня 2023 р.

Публікації. Основні результати дослідження висвітленні у тезах:

1. Р.Т. Сімко, М.А. Демчик Травмуючі події як фактор делінквентної поведінки підлітків: Матеріали VIII Міжнародної науково-практичної конференції «Актуальні проблеми психології особистості на європейському просторі», 15 лютого 2023 р. / за ред. С.Д. Максименка, Л.А. Онуфрієвої. Кам'янець-Подільський : Видавець Ковальчук О.В., 2023. С. 134–136.

Структура роботи. Дипломна робота складається із вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел. Повний обсяг роботи складає 60 сторінок.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження, спрямоване вивчення психологічних чинників делінквентної поведінки особистості підлітків, дозволяє сформулювати такі висновки:

1. Підлітки з делінквентною поведінкою мають особистісні особливості у когнітивній та емоційній сферах. Вони нечутливі, що проявляється у жорсткості та зневазі до фізичних та моральних нездужань, як своїх, так і іншої людини. Вони менш розважливі, їхній психометричний інтелект недостатньо розвинений. Підлітки з делінквентною поведінкою частіше відчують почуття знедоленості, непричетності їхніми особистісними характеристиками є висока психічна активність, стійкість переконань, консерватизм, самовпевненість, висока особистісна самооцінка.

2. У підлітків з делінквентною поведінкою виявлено більш високий рівень самостійності, їм характерна емоційна стійкість, вони не схильні до депресії, не відчують астеничних станів, не виявляють ознак особистісної безпорадності за наявності вищого рівня суб'єктності, ніж у законослухняних ровесників.

3. Специфіка соціальної ситуації розвитку делінквентних підлітків полягає в тому, що вони частіше виховуються в неповних сім'ях, у їхньому житті частіше, порівняно з законослухняними однолітками, відбувалися такі травмуючі події, як смерть або розлучення батьків.

4. Генеза делінквентної поведінки надзвичайно значуща і вимагає подальшого вивчення. У цьому дослідженні описані основні напрями її вирішення. Подальше вивчення психологічних особливостей особистості підлітка з делінквентною поведінкою та соціальними умовами її розвитку дозволить виявити внутрішній потенціал для розвитку особистості в підлітковому віці та розробити стратегію її реабілітації та рієнтеграції у суспільство.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ананьев Б.Г. Психология и проблемы человекознания. Москва : Изд-во «Институт практической психологии», Воронеж : НПО «МОДЭК», 1996. 384 с.
2. Ананьев Б.Г. Человек как предмет познания. Санкт-Петербург : Питер, 2010. 282 с.
3. Апетик Н.М. Психокорекційні техніки як засіб формування адекватного образу Я і саморегуляції неповнолітніх з поведінковими девіаціями. Чернівці : Рута, 2000. 41 с.
4. Білоус О.В. Вікова психологія : навчальний посібник. Чернігів : Чернігівський національний педагогічний університет імені Т. Г. Шевченка, 2015. 108 с.
5. Бех І.Д. Від волі до особистості. Київ : Україна-Віта, 1995. 76 с.
6. Бобечко Н.Р., Жолнович І.В., Мазур М.Р. Юридична психологія : навчальний посібник. Львів : Колір Про, 2018. 120 с.
7. Бондарчук О.І. Психологія девіантної поведінки : курс лекцій. Київ : МАУП, 2006. 88 с.
8. Васильева О.П. Психолого-педагогические аспекты работы с «детьми улицы» : закон і підліток. Матеріали обласної науково-практичної конференції. Донецьк, 2000. С. 137–139.
9. Васильева Я.С. Социальные и психологические факторы ресоциализации лиц с делинквентным поведением : дис. ... канд. психол. наук: 19.00.13. Санкт-Петербург, 2011. 185 с.
10. Выготский, Л.С. Психология. Москва : ЭКСМО-Пресс, 2000. 1006 с.
11. Галян І.М. Психодіагностика : навчальний посібник. Київ : «Академвидав», 2011. 464 с.
12. Говорун Т.В., Кікінеджи О.М. Гендерна психологія : навч. посіб. Київ : Академія, 2004. С. 198–250.
13. Гернет М.Н. Общественные причины преступности. Социалистическое

направление в науке уголовного права. Москва : С. Скирмунт, 1906. 214 с.

14. Дегтяренко Т.В., Ковиліна В.Г. Психофізіологія раннього онтогенезу : підручник. Одеса : ПНПУ імені К. Д. Ушинського, 2011. 354 с.

15. Дюркгейм Э. Норма и патология / Социология преступности. Современные буржуазные теории : сборник статей // Перевод с английского. Москва : Прогресс, 1966. С. 39–44.

16. Дюркгейм Э. Самоубийство: социологический этюд / Пер. с фр. с сокр. под ред. В.А. Базарова. Москва : Мысль, 1994. 399 с.

17. Ильин Е.П. Психология совести : вина, стыд, раскаяние. Санкт-Петербург : Питер, 2017. 176 с.

18. Капустина А.Н. Многофакторная личностная методика Р. Кеттелла : учебно-метод. пособие. Санкт-Петербург : Речь, 2006. 104 с.

19. Кле М. Психология подростка: психосексуальное развитие : пер. с франц. Москва : Педагогика, 1991. 171 с.

20. Козубовська І.В., Товканець Г.В. Соціальна профілактика девіантної поведінки: корекція відхилень у поведінці важковиховуваних дітей у процесі професійного педагогічного спілкування. Ужгород : Патент, 1998. 195 с.

21. Кондрашенко В.Т. Девиантное поведение у подростков : социально-психологические и психиатрические аспекты. Минск, 1988. 207 с.

22. Кон И.С. Социология личности. Москва : Политиздат, 1967. 383 с.

23. Коэн А. Содержание делинквентной субкультуры / Социология преступности. Современные буржуазные теории : сборник статей // Перевод с английского. Москва : Прогресс, 1966. С. 314–321.

24. Личко А.Е. Психопатии и акцентуации характера у подростков. Изд. 2-е доп. и перераб. Ленинград : Медицина, 1983. 260 с.

25. Личко А.Е. Типы акцентуаций характера и психопатий у подростков. Москва : ИОИ, 2016. 336 с.

26. Леонтьев А.Н. Деятельность, сознание, личность. Москва : Политиздат, 1975. 304 с.

27. Лэнгле А. Жизнь, наполненная смыслом. Прикладная логотерапия.

Москва : Генезис, 2004. 127 с.

28. Ломброзо Ч. Преступный человек. Москва : МИДГАРД, 2005. 854 с.

29. Максименко С.Д., Медведєв В.І. Юридична психологія : підручник. Київ : Видавничий дім «Слово», 2018. 448 с.

30. Максимова Н.Ю. Безпека життєдіяльності: соціально-психологічні аспекти алкоголізму та наркоманії : навч. Посібник. Київ : Либідь, 2006. 328 с.

31. Максимова Н.Ю. Психологія адиктивної поведінки : навч. посіб. Київ : ВПУ «Київський ун-т», 2002. 308 с.

32. Максимова Н.Ю. Психологія девіантної поведінки : навч. посібник. Київ : Либідь, 2011. 520 с.

33. Мертон Р.К. Социальная теория и социальная структура : пер. с англ. Москва : АСТ Хранитель, 2006. 873 с.

34. Миньковский Г., Тузов А. Профилактика правонарушений среди несовершеннолетних. Киев : Политиздат Украины, 1987. 215 с.

35. Папуча М.В., Шилова Г.П. Індивідуальність як проблема загальної психології : навчальний посібник. Ніжин : Видавництво НДУ ім. М. Гоголя, 2015. 99 с.

36. Підласий І.П., Шарапова О.В. Корекція девіантної поведінки молодших школярів : експериментальні матеріали. Черкаси : ЧДГУ, 2002. 44 с.

37. Платонов К.К. Структура и развитие личности. Москва : Наука, 1986. 256 с.

38. Психологія професійної діяльності співробітників правоохоронних органів : конспект лекцій / Укладач Руслан Теодорович Сімко. Кам'янець-Подільський : Медобори-2006, 2018. 124 с.

39. Помогайбо В.М., Петрушов А.В. Генетика людини : навчальний посібник для студентів вищих начальних закладів. Київ : «Академія», 2014, 325 с.

40. Пиаже, Ж. Речь и мышление ребенка; сост., новая ред. пер. с фр., коммент. В.А. Лукова, В.А. Лукова. Москва : Педагогика-пресс, 1994. 526 с.

41. Позднякова У.С. Понятие, признаки и формы девиантного и

делинквентного поведения детей / Вопросы современной науки и практики. Университет им. В.И. Вернадского. № 2 (51). 2014. С. 119–126.

42. Познышев С.В. Криминальная психология : преступные типы / сост. В.С. Овчинский, А.В. Федоров. Москва : Инфра-М, 2007. 302 с.

43. Реан А.А. Факторы риска девиантного поведения: семейный контекст / Национальный психологический журнал. 2015. №4 (20). С. 105–110.

44. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии. Санкт-Петербург : Питер, 2007 720 с.

45. Савчин М.В., Василенко Л.П. Вікова психологія : навчальний посібник. Київ : Академвидав, 2005. 460 с.

46. Сатерленд Э.Х. Являются ли преступления людей в белых воротничках преступлениями? / Социология преступности. Современные буржуазные теории : сборник статей; перевод с английского. Москва : Прогресс, 1966. С. 45–59.

47. Сергиенко Е.А. Системно-субъектный подход: обоснование и перспектива / Психологический журнал. 2011. Т. 32. № 1. С. 120–132.

48. Славина Н.С. Онуфрієва Л.А. Психологія сім'ї з основами сімейного консультування : навчальний посібник. Кам'янець-Подільський : Медобори-2006, 2019. 106 с.

49. Столяренко О.Б. Психологія особистості : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2012. 280 с.

50. Тард, Г. Преступник и поведение. Сравнительная преступность. Преступления толпы. Москва : ИНФРА-М, 2008. 391 с.

51. Теорії особистості : навчально-методичний посібник / Укладач Руслан Теодорович Сімко, Алла Володимирівна Сімко. Кам'янець-Подільський : Видавець Ковальчук О.В., 2021. 162 с.

52. Шипунова, Т.В. Введение в синтетическую теорию преступности и девиантности. Санкт-Петербург : Изд-во С.-Петербур. Ун-та, 2003. 180 с.

53. Христюк О.Л. Психологія девіантної поведінки : навчально-методичний посібник. Львів : ЛьвДУВС, 2014. 192 с.

54. Эриксон Э. Идентичность : юность и кризис; общ. ред. и пред. А.В. Толстых. 2-е изд. Москва : Флинта : МПСИ : Прогресс, 2006. 352 с.
55. Циринг Д.А. Психология личностной беспомощности: исследование уровней субъектности. Москва : Академия, 2010. 410 с.
56. Юридична психологія : навчально-методичний посібник / Укладач Руслан Теодорович Сімко. Кам'янець-Подільський : Медобори-2006, 2015. 176 с.
57. Bloom P., German T. P. Two reasons to abandon the false belief task as a test of theory of mind / *Cognition*. 2000. Vol. 77. №. 1. P. B25–B31.
58. Flavell J.H. Development of children s knowledge about the mental world / *International Journal of Behavioral Development*. 2000. V. 24. № 1. P. 15–23.
59. Miller T.R. Cohen M.A. Victim costs and consequences: a new look. Washington, DC : National Institute of Justice, US Department of Justice. 1996. 35 p. Premack, D. Woodruff G. Does the chimpanzee have a «Theory of Mind»? *Behavioural and Brain Sciences*. 1978. V. 4. P. 515–526.
60. Starr L.R., Hershenberg R., Shaw Z.A, Li Y.I., Santee A.C. The perils of murky emotions: Emotion differentiation moderates the prospective relationship between naturalistic stress exposure and adolescent depression / *Emotion*. 2020. 20 (1). P. 93–97.
61. Stavrou P.D. The Development of Emotional Regulation in Pre-Schoolers: The Role of Sociodramatic Play / *Psychology*. 2019. V. 10. № 1. P. 62–78.
62. Thio A.D., Taylor J.D., Schwartz M.D. Deviant behavior. London : Pearson, 2012. 496 p.
63. Van der Meulen A. A comparison of children's ability to read children's and adults' mental states in an adaptation of the reading the mind in the eyes task / *Frontiers in psychology*. 2017. V. 8. P. 1–15.